

**Вилем Дентон, ЦРНА ГОРА, ЊЕН НАРОД И ЊЕГОВА ИСТОРИЈА,
превела и приредила Бојка Ђукановић, издавач ЦИД, Подгорица 1996.**

У вријеме велике источне кризе 1875-78. године нагло се појачава интересовање енглеске политике и цјелокупног јавног мњења према балканским земљама, па и Црној Гори. Црна Гора није била довољно позната енглеској јавности иако је до тада објављен извјестан број радова, путописа и чланака о њој. Књига Вилеама Дентона; Црна Гора њен народ и његова историја (*Montenegro, its people and their history*) појавила се у Лондону 1877. године. Она чини синтезу ранијих Дентонових радова о Црној Гори који су објављивани у часописима *Good Words*, фебруар и септембар 1866. и *Church Quarterly Review* (1876. и 1877.)

Вилем Дентон (William Denton 1815-1888.) енглески писац и теолог, написао је више радова и књига о балканским земљама, од којих је, можда најпознатија, "Хришћани у Турској", доживјела 1877. године треће издање и била врло присутна у јавности. Вријеме када се појављује његова књига, *Црна Гора њен, народ и његова историја* (1877), вријеме је велике источне кризе и рата Црне Горе са Турском. Тада се у Енглеској води права битка за јавно мњење. Са једне стране су протурски писци и политичари, а са друге стране они који су се залагали за слободу и независност балканских држава и народа. Вилем Дентон спада у најпознатија имена тадашње такозване прословенске струје, у којој су још: госпођице Макензи и Ирби, Вилем Милер, Фриман, Сандвит, Артур Еванс и вођа либерала Гледстон. Борбу за придобијање јавности у корист балканских хришћана, ова група је отпочела чим су избили устанци у Босни и Херцеговини 1875. године. Овој групи славних људи и њиховим књигама можемо захвалити за упознавање енглеске јавности са историјом, традицијом и културом балканских народа. Са највише симпатија они су управо писали о историји и животу Црне Горе.

Књига Вилеама Дентона представљала је изузетну афирмацију Црне Горе у вријеме када је то било најпотребније, када се за извјесно вријеме разрјешавало источно питање. У предговору књиге аутор напомиње: "Колико год сам могао избегавао сам сва питања која се односе на тренутну политичку ситуацију, вјерујући да ће, ма шта да се мисли о садашњем

стању источног питања, већина људи, какво год да им је страначко одређење, подржати Црногорце у њиховој херојској борби за независност и слободу вјероисповијести". Као и неки други аутори прије њега (Фриман, Гледстон, Тенисон) афирмишући Црну Гору у енглеској јавности, Дентон јој такође додјељује једну посебну историјску улогу, заштитника хришћанске Европе. Зато Дентон тврди да Црној Гори припада дио захвалности какву Европа указује сјећајући се Јана Собјеског и побједника на Лепанту. У уводу своје књиге, позивајући се дјелимично и на Гледстона, Дентон каже: "Причати о нашим обавезама, и обавезама читавог Хришћанства, према овој малој држави значи обзнанити тешкоће које стоје на путу ономе ко би покушао да изложи само основе историје црногорског народа. Њихов живот одликује исконска, и да није рата на који су приморани, скоро аркадијска, једноставност. Њихова историја једна је дуга јуначка прича, чији су херојски подвизи, изведени у њиховој планинској постојбини, прикладнији стиховима пјесника него скромном перу историчара. Доиста, тешко да је могуће причати о животу овога херојскога народа а да не изгледа као да сте закорачили у домен романсе, и тако "зачели у свијести читаоца црв сумње у претјеривање и невјероватно". Заиста је књига Дентона о Црној Гори написана у пјесничком маниру Тенисона или распјеване апотеозе Гледстона, слично као што је касније Тревор Рој ставио испред витезова округлог стола "Велике Старе Јунаке Црне Горе".

Књига је подијељена на два дијела, први: земља и народ Црне Горе и други: историја Црне Горе. У првом дијелу, кроз једанаест поглавља описује се положај, природа, клима, привреда, становништво и култура Црне Горе. То је све виђено и доживљено као непосредно искуство аутора и његовог боравка у Црној Гори. Овај дио књиге обилује изузетно лијепим описима природе Црне Горе, као што је опис Ловћена и погледа који се пружа са његовог врха (стр. 31), Цетиња (стр. 50), Његуша (стр. 54) или манастира Острог (стр. 59). Аутор је посебне утиске понио из Ријеке Црнојевића, о којој пише: "Мали базар и тржница, окружени колонадом, налазе се иза кућа које гледају на ријеку; близу које је мала кућа која припада Књазу, а коју он користи као ловачку кућицу. Овдје се израђује највећи дио везива за одјећу оба пола; а лијепе црте жена које се баве овим женским послом показују какве би црногорске жене биле, да није тешкога рада по пољима. Овај град је главно тржиште у Књажевини за муслин, лан, штоф и друге материјале за шићење. Суботом, која је пијачни дан, град поприма весело и животом надахнут изглед. Посјећују га купци, не само из других дјелова Црне Горе, већ и многи из Подгорице, или чак из Скадра. Ријека има добре и добро посјећене школе за мушку и женску дјецу и вјероватно најбољу гостионицу у читавој Књажевини".

Говорећи о броју становника Црне Горе, Дентон прихвата податке који су објављени у Цетињском алманаху из 1864. и "Грлици" из 1865, као и неких страних аутора, и који су свакако претјерани. За једнога Енглеза и ове су бројке биле изузетно мале и потврђивале тезу о "најмањем али најјачијем народу". Дентон, наиме, овако мали број становника Црне Горе објашњава сталним десетковањем у ратовима. Њега је, као и друге Енглезе, одушевило ратничко устројство и традиција Црногораца: "Толико су надмоћна схватања војне службе, толико извјесна неминовност да вас позову на оружје у одбрану отаџбине, да се при крштењу дршка пиштоља принесе дјететовим устима да је пољуби, а сам пиштољ положи у колијевку тако нормално као што се код нас дјетету даје корал као играчка. Дјечаци од шест или седам година већ се занимају с ножем, а од десет година се могу видјети како се шепуре с пушком пригодном за њихово доба. Једна од омиљених здравица при крштењу дјечака јесте: "Нека не умре у кревету"; а нема прекора који сигурније уједе Црногорца за срце попут овога: "Сви дједови су ти у кревету умрли". Управо ову епизоду о Црногорцима и њиховој традицији срећемо често код путописаца и описивача Црне Горе од Вијале де Сомијера до Тревора Роја. Виљем Дентон се, иначе, врло често у својој књизи служи запажањима па и цитатима из других путописа о Црној Гори, нарочито енглеских и француских аутора. Очигледно је да је аутор добро познавао и користио литературу о Црној Гори. Најчешће се користи писањем Мармијеа, Ленорманта, Петона, Деларија, Вилкинсона, Макензи-Ирби, Фримана, Сипријена Роберта. Дентон често користи чак и оне ауторе и путописце који су у енглеском јавном мњењу били познати као носиоци протурског расположења и који нијесу били склони црногорском и другим балканским народима. Тако он користи ријечи леди Странгфорд када каже да је црногорска народна ношња најљепша од свих које је било гдје видјела. (стр. 83) Такође Дентон наводи ријечи леди Странгфорд ("Источне обале Јадрана у 1863. са посјетом Црној Гори", Лондон 1864.), када се позитивно изражава о личном поштењу Црногораца. При том наводи и Вингфилда ("Путовање по Далмацији и Црној Гори", Лондон 1853.), коментаришући да писац који није склон да ода пуно признање овоме народу ипак примјећује: "Немам ни ријечи да кажем против личног поштења Црногораца" (стр. 93).

Може се слободно рећи да је због количине коришћене литературе Дентонова књига синтеза онога што је о Црној Гори написано у Француској и Енглеској прије њега, при чему не изостају ни ауторови свјежи утисци из његовог боравка у Црној Гори. Описујући изглед Црногораца, Дентон каже: "По стасу људи су атлетски грађени, сразмјерно развијени, мада их је много, поготову у области Црмнице и Бјелопавлића, неуобичајено високих; држање им је ратничко, а корак чврст, што је и уобичајено код горштака. Један недавни црногорски владар био је висок

шест стопа и осам инча, а примјери људи који достигну висину од шест стопа и шест инча далеко су од неуобичајеног. Тијело им је снажно и гипко. Очи су им крупне, упечатљиво интеллигентне и живе, мада без оне турске жестине у погледу. Нос им је кратак и умјерено повијен или прав; уста и брада су им чврсто обликовани; чело им је помало четвртасто; и док их већина носи бркове, сви, осим свештенства, брију браду".

Крајње је вјеродостојан и успјешан опис типичне црногорске сељачке куће у којој бројна задружна породица станује, често заједно са стоком. Дентон је био искрено одушевљен црногорским гостопримством и, као и већина других путописаца, сматрао да је она у обрнутој сразмјери са црногорским сиромаштвом. Дентонов сусрет са књазом Николом, током боравка на Цетињу 1865. године, дружење са књажевим секретаром, лично присуство једном судском засиједању, учинило је да овај енглески путник стекне непосредан увид и добије информације о раду црногорских државних органа, праву и законодавству. Тако аутор опширно препричава Законик књаза Данила, као основни правни акт земље (стр. 100-105).

Први дио књиге завршава се поглављем Црква - Образовање, у коме аутор похвално говори о напору последњих Петровића у области образовања. За црногорско свештенство Дентон наглашава, већ од ранијих путописаца примијећену чињеницу, да црногорски свештеници иду наоружани и ратују као остали, а да то не шкоди њиховом духовном утицају. Овај први дио књиге окарактерисан је изузетно занимљивим и лијепим описима, базираним на личном доживљају и занимљивим за читање.

Други дио књиге посвећен је историји Црне Горе. Аутор је настојао да одговори врло тешком задатку, да изнесе основне чињенице и ток историје Црне Горе од античких времена до првих година владавине књаза Николе. У ту сврху аутор је користио разне опште историје, Меривејлову *Историју Рима*, Полибија, Плинија, али још више до тада урађене и њему савремене кратке историје Црне Горе, Вацлика, Мармијеа и друге. За 19. вијек већ се могао користити путописним књигама енглеских и француских аутора. Што се више аутор приближава савремености то су његови подаци сигурнији.

Уопштено, за овај историјски преглед постоји доста несигурних и нетачних података, што је сасвим разумљиво с обзиром на скућену литературу и изворе с којима је аутор располагао, с обзиром на чињеницу да он није био историчар и да је тада иначе историја Црне Горе била затрпана нејасним и нетачним подацима. Највећи број грешака је везан за даљу прошлост, па се тако за стару римску Дукљу тврди да је родно мјесто Диоклецијана као и да "Михаило Војислав, велики дукљански жупан, прогласио се краљем Србије 1050. године и био свечано постављен од стране

папе Гргура VII" (стр. 139). Такође је права збрка направљена око имена чланова породице Балшића (стр. 149). Као читаво једно поглавље под насловом "Легенда о Станиши" препричана је готово као аутентична пјесма о женидби Максима Црнојевића.

Одређени простор дат је улози Ивана и Ђурђа Црнојевића у црногорској историји као и значај Црнојевића штампарије која је радила крајем 16. вијека. Дентон је запазио живу традицију и сјећање у Црној Гори везане за Ивана Црнојевића, што су запазили и други путописци из прошлог вијека. Придружујући се у томе Сипријену Роберту, Дентон каже: "Под називом Иван-бег народне пјесме овога времена пуне су прича о његовим јуначким дјелима и он је још увијек најпопуларнији јунак Јужних Словена а сјећање на њега у тим планинама толико је живо као да је тек јуче умро. Извори, рушевине, пећине, називају се његовим именом, а надају се да ће се једнога дана поново појавити као божански ослободилац или политички Месија" (стр. 148).

Код Дентона се, такође, примјечује карактеристично претјеривање у броју турских војника и појединих армија које су нападале Црну Гору. Тако се тврди да је Црну Гору почетком 17. вијека напао Арстан-паша са 60.000 Турака, или да је Шћепана Малог "кажњавала" турска експедиција од 100.000 људи. Ове грешке су преузете из извора којима је Дентон располагао, а оне су такође излазиле из црногорске традиције и имале за циљ да увеличају црногорску борбу и побједу. Иначе писац правилно уочава неке крупне чињенице из историје Црне Горе као што је процес формирања племена, или позитивна улога Шћепана Малог у јачању централне власти и организовању јавног поретка у Црној Гори. Периодизација црногорске историје урађена је по, условно речено, "монархистичком принципу" јер су сви Петровићи од владике Данила до књаза Николе обрађени у посебним поглављима.

Као Енглеz, писац није заборавио да нагласи заједничку борбу Црногораца и Енглеза са Французима око Боке Которске 1813. године.

Нарочито су наглашене двије сасвим посебне појаве у историји Црне Горе, Петар I и Петар II. Познато је да је Петар II оставио снажан утисак на Енглезе који су посјетили Црну Гору за вријеме његове владавине и живота. Дентон је одушевљен Петром II као историјском и духовном појавом, једнако као и Вилкинсон, који га је лично упознао. Зато за Његоша писац каже: "Он је истовремено био вођа свога народа у рату, њихов свјештеник и владика у миру, њихов учитељ, њихов судија и бард чије су пјесме слушали и још увијек слушају са усхићењем" (стр. 201).

Улога књаза Данила у црногорској историји оцијењена је позитивно и његов период је, за разлику од претходних, описан готово сасвим тачно.

Донекле је изненађујуће како прецизно Дентон уочава улогу војводе Мирка Петровића у животу Црне Горе средином 19. вијека. Истичући његову личност и значај писац изводи једну интелигентну опсервацију: "Мирку је било суђено да било каква права по рођењу која су му могла припадати буду потиснута интелектуалним правима његовога млађега брата; да би 1860. био поново изостављен, а његов син изабран да буде владар Црне Горе. У оба случаја он је изгледа одано прихватио избор којим је био скрајнут. Само је то прећутно одобравање обезбиједило мир Црној Гори. Нико у њеним границама није био популарнији, ни за кога се не би више могло сматрати да би победио на избору популарности од Великога војводе Мирка. Ватрени јунак, сушти beau-идеал црногорског витештва, био је поуздани вођа у свакој борби, а његова јуначка дјела и јуначка дјела оних којима је командовао на Граховцу још увијек су омиљени предмет вечерњих приповиједања у сеоским кућама по Црној Гори. Његово присуство, вјеровало се, обезбиједило би побједу његовој војсци ма гдје да би га позвали да им командује. Његови храбри подвизи више звуче као дјела хомеровских јунака него деветнаестовјековног војника".

О актуелној владавини књаза Николе писац није желио да извлачи одређене закључке, изразивши само мишљење да је књаз изданак једног племенитог рода.

Књига Виљема Дентона *Црна Гора, њен народ и њихова историја* појавила се код нас послвије 120 година. У вријеме када је први пут изашла у Лондону имала је значајну афирмативну улогу за позицију Црне Горе у енглеској јавности. Дентон је, уз неке друге писце, учинио пуно у правцу окретања енглеске јавности ка разумијевању интереса и потреба Црне Горе. Од времена велике источне кризе датира и карактеристична подјела у енглеском јавном мњењу на протурски и прословенски оријентисане у источном питању. Осим ове, сасвим одређене функције, књига Виљема Дентона је и културни допринос проучавању и упознавању Црне Горе, покушај да се енциклопедијски прикажу све њене карактеристике. У самој Црној Гори онога времена готово да није било књиге која ју је потпуније приказивала. Без обзира на многе нетачности и митоманију, што је израз пријатељског односа писца, књига одише истинским поштовањем према Црној Гори, карактеристичним за већину енглеских путописаца 19-ог вијека. Преводиоцу Бојки Ђукановић и издавачу ЦИД дугујемо захвалност што је црногорска култура, објављивањем ове књиге, учинила нешто што је требало урадити много раније.

Мр Саша Кнежевић